

GÖMÖRI GYÖRGY

„Kövessük a lengyel utat!”

HOGYAN JUTOTTAM A „LENGYEL ÚTON” AZ ÖTVENHATOS MAGYAR FORRADALOMIG

1.

1952-ben, tizennyolc évesen kezdtem rendszeresen lengyelül tanulni. Ez még a Váci utcában levő Lengyel Olvasóteremben történt, ahol akkor kezdődtek a lengyel nyelvi tanfolyamok. Az első mondatban a hangsúly a „rendszeres” szón van, hiszen pár lengyel szót és mondatot már egy évvel korábban megtanultam Balatonföldváron, ahol megismerkedtem egy rokonszenves lengyel csoporttal, varsói építészekkel. Akikkel akkor csak angolul tudtam annyira-amennyire szót érteni, igaz, együtt röplabdáztunk egy hétig. De 1952-ben, amikor a tanfolyamok megindultak, tüstént beiratkoztam az első kezdő tanfolyamra. Az olvasóteremben főleg Varsányi István tanított bennünket. Varsányi Pista karizmatikus egyéniség volt, jóvágású, szép hangú tanár (lengyel feleséggel), aki fontosnak tartotta a lengyel szavak pontos ejtését. Évekkel később egy – már haladóknak tartott – varsói nyelvtanfolyamon az egyik tanárnő, méltányolva kiejtésemet, ezzel a kérdéssel fordult hozzám: „nem volt Maga véletlenül Varsányi tanítványa?”

Lengyeltanulásom kezdeteiről azért kell megemlékezniem, mert ez az első év vezetett 1953 őszén lengyelországi írószövetségi ösztöndíjamhoz. A tanfolyamon egyszer egy szép hangutánzó lengyel verset kellett fordítanunk, Julian Tuwim versét, a *Dwa wiatry*, a két szél játékáról szólót, s mivel már költői ambícióim is voltak, gyorsan átültettem a verset. Ami elnyerte Varsányi tetszését, további fordításokra biztatott. Még egy verset fordítottam a szocialista Władysław Broniewskitől, majd azt más, angoltól és oroszról készített fordításaimmal együtt elvittem Vas Istvánhoz. Anyám, akkoriban a *Magyar Nemzet* belső munkatársa, társaságból ismerte Pistát, és beajánlott hozzá. Így Vas István lett az, aki, érdekesnek találva fordítói zsenyémet, felhívta figyelmemet egy létező írószövetségi ösztöndíjra, s mivel akkor már, mint ifjú versíró, bejártam az Írószövetségbe, nem kellett mást tennem, mint ott jelentkezniem annál az embernél, aki ezeket az ügyeket intézte. Még a Madách Gimnázium negyedik osztályos tanulója voltam, amikor közölték, rám esett a választás: ősszel három hónapos írószövetségi ösztöndíjjal utazhatok Lengyelországba.

Kicsit szégyenkezve vallom be, hogy kitűnő eredménnyel érettségiztem (a human tárgyakkal nem volt baj, de matematikából csak azért kaptam a legjobb jegyet, mert a „szorzás” című tételt húztam), tehát majdnem automatikusan felvettek bölcsésznek az ELTE-re. Csak azt kellett elintéznem, hogy az első szemeszterre

mentesítsenek az egyetem látogatásától; ezt sikerült megkapnom, azzal a feltétellel, hogy lengyel utam után le kell vizsgáznom az első félév magyar nyelv és irodalom anyagából. Így aztán 1953 szeptember közepén Varsóba repültem, ahol az ot-tani Kulturkapcsolatok Intézete vett pártfogásába és három hónapig úgy éltem – lengyel kifejezéssel –, mint „Mickiewicz Odesszában”.¹ Szerény ösztöndíjjal, de luxuskörülmények között, mert a legjobb varsói szállodában, a Bristolban laktam, ami lényegében külföldi kiválóságok számára volt fenntartva és a Lengyel Írószövetség kantinjában étkezhettem. Lényegében két feladatomból volt Varsóban: jól megtanulni lengyelül és alaposan megismerni a kortárs lengyel irodalmat.

Ez nagyjából sikerült, a három hónap alatt beutaztam Lengyelországot, személyes ismeretségbe kerültem a kor legjobb költőivel, képzőművészeivel és *Balassi Krakkóban* címen írtam egy verset, amit később közölt az *Irodalmi Újság*.² Amikor pedig 1954 tavaszán minisztériumi döntés született a bölcsészkar kétszakosításáról, én kezdtem el egyedül az ELTE-n a magyar-lengyel szakot. Talán érdemes elmondani, hogy ez hogyan történt. Az addigi magyar szakosokat egy tollvonással magyar-történelem szakra irányították át, én viszont bementem a bölcsészkar kevésbé népszerű kádereséhez, Kékes elvtárshoz, a következő szöveggel: „Én nagyon szeretem a történelmet, és szívesen tanulnám, csakhogy... Már második éve tanulok lengyelül, jártam Lengyelországban, és inkább magyar-lengyel szakos szeretnék lenni.” Kékes a fejét csóválta: „Dehát nincs lengyel lektorunk!” „Nincs? Akkor hozassanak.”

Ekkora szemtelenséget egy elsőéves egyetemistától nem várt Kékes, aki alighanem azt gondolta: ennek a fiúnak nagyon jó „felső kapcsolatai” lehetnek, ha így mer beszélni. Akárhogy is volt, láss csodát: pár hónappal később értesítettek, hogy megérkezett Budapestre a lektor Krakkóból, és én leszek másodéven az egyetlen tanítványa. Ez a megoldás remekül megfelelt mindkettőnknek, hiszen csak kettőnkön múlt, mikor tartjuk meg a lengyel nyelvi és irodalmi órákat.

A lengyel lektort Józef Łonczaknak (ejtsd: Voncsak) hívták, és nagyon kedves ember volt. Eredetileg szanszkrit szakos lévén, a krakkói egyetem, úgy látszik, azt gondolta, aki képes megbirkózni a szanszkrittal, idővel talán a magyarba is bejön. Pan Józef kistermetű, csillogó szemüvegű, udvarias filosz volt, akivel nagyon hamar sikerült erős rokonszeri kapcsolatot teremtenem. Mivel két éven át egyetlen tanítványa voltam (mai szemmel nézve ez szinte hihetetlen), órarendjét rugalmasan kezelte,³ és általában meg volt elégedve előmenetelemmel. Közben a Lengyel Olvasótermet sem hanyagoltam el, szorgalmasan bejártam hozzájuk lengyel lapokat olvasni és részt venni rendezvényeiken. És, nem utolsósorban, sok verset fordítottam lengyelből, ezek közül egy fordításom (*A forradalmár balála*) már bekerült az első magyar Broniewski-kötetbe,⁴ ahol olyan kiválóságok szerepeltek, mint Nemes Nagy Ágnes és Szabó Lőrinc, más lengyel versfordításaimat pedig olyan tekintélyes folyóiratok közölték, mint az akkori *Alföld* (akkoriban Koczogh Ákossal leveleztem). Alakult közben Budapesten egy kis lengyel fordítócsoport, ahová Kerényi Grácia hívott el a társaság Benjáminként, gyakran találkoztunk és beszélgettünk műfordítási problémákról.

meghirdette az új kormányprogramot, a szocialista tábor első reformprogramját. Varsóban, amikor 1953 őszén ott jártam, még csönd volt, az is előfordult, hogy egyes „irodalom körüli funkcionáriusok” kicsit kikérdeztek, mi is folyik Magyarországon. De az „olvadás” a lengyeleknél is elindult, méghozzá Józef Światło magas rangú államvédelmi tiszt disszidálásával. Światło nem idealizmusból, hanem saját jól felfogott érdekében „dobbantott”, attól félt ugyanis, hogy Berija letartóztatása és kivégzése után a lengyel államvédelemben is sor kerül valamilyen nagyobb tisztogatásra. Mindenesetre az, hogy 1954 folyamán a lengyelországi sztálinizmus bűneiről egész sorozatnyi adásban tájékoztattott Światło a Szabad Európa Rádióban, olyan helyzetet teremtett, hogy 1955 elejére pontosan az ellenkezője kezdett történni, mint Magyarországon. Nagy Imrét itt lemondatták, Rákosi Mátyás ellentámadásba lendült át, és ideig-óráig stabilizálta a *status quót*, Varsóban viszont megtartották a Lengyel Egyesült Munkáspárt (PZPR) Harmadik Plénumát, ahol Bolesław Bierut önkritikát gyakorolt a sztálinista időszak „túlkapásai” miatt. Bár Bierut maradt a párt élén, azon belül megerősödött a reformista szárny, ami a kulturális életre is élénk hatással volt, mert felbátorította a rendszerkritikus hangokat.

Nem emlékszem pontosan, mikor figyeltem fel a lengyel Kulturális és Művészeti Tanács 1954 márciusi ülésén elhangzott hozzászólásokra, alighanem csak jó pár hónappal később. Mindenképpen meglepett a tanács vitáinak hangja, különösen élesen bírálta a korábbi korszak kulturális politikáját Paweł Hertz költő és Jan Kott (a később nemzetközi híró Shakespeare-szakértő) kritikus. Arra viszont nagyon jól emlékszem, milyen izgalmat keltett bennem és még néhány magyar fiatal értelmiségiben Adam Ważyk hosszú verse, a *Poemat dla dorosłych (Költemény felnőttek számára)*.⁵ Az 1905-ben született Ważykot a háború előtt baloldali érzelmű, szürrealista költőként tartották számon, de később, a háború végén, mint a Szovjetunióban alakult Kościuszko Hadsereg tisztje tért vissza Lengyelországba, és sokáig „kemény vonalas” kommunistának számított. Fenti verse azért hatott revelációnak, mert benne Ważyk felsorolta az ún. „népi Lengyelország” szinte összes ellentmondását. A 15 részből álló vers többek közt támadta a kommunista ideológia fideizmusát, rámutatva az elmélet és a gyakorlat között tátongó szakadéokra. A *Költemény felnőttek számára* közepe táján Ważyk leírta ezeket a sorokat, amelyeket utána gyakran idéztek, például a magyar Tardos Tibor, az egyre merészebb hangú *Irodalmi Újságban*: „Az álmodozó Fourier bájosan megjósolta, / Hogy a tenger partját majd limonádé mossa. / S vajon nem így van? // Isszák a tengervizet / és ezt mondják: / – limonádé! / Lopva térnek haza / háyni, / háyni”⁶ (saját fordításom, G. Gy.)

Ważyk műve egyfajta felszólítással végződik: a Párt térjen vissza a „középkori” (!) gyakorlattól a valódi forradalmisághoz, és váljon Lenint formázó párttá.⁷ Ez a vágy nem teljesült, mert bár Gomułka véghez vitt bizonyos alapvető reformokat, a kulturális politika irányításáról nem mondott le, 1957 májusára már a „revizionistákat” támadta, és amikor a hatalom betiltotta az *Európa* címen készülő folyóiratot, Adam Ważyk többedmagával kilépett a LEMP-ből.

Gyorsan (nem túl nagy műgonddal, de szöveghűen) lefordítottam a *Költemény felnőttek számára* című verset, és elkezdtem terjeszteni a bölcsészkaron. A vers felerősítette saját „revizionizmusomat”, és végső soron muníciót adott az írók és újságírók magyarországi lázadásához. De egyre mohóbban olvastam az újabb len-

gyel lapokat, így a *Po prostu* című hetilapot, a „fiatal értelmiség és diákság” lapját, amelyik olyan cikkeket közölt, mint a mi *Irodalmi Újságunk*, néha még annál is élesebb hangnemben ostromozva a rendszer hibáit. Az olvasottakat azonnal hasznosítani is tudtam: a Világirodalmi Tanszék pályázatot írt ki összehasonlító irodalmi dolgozatra, amit az „olvadás” lengyel költészetének elemzésével megpályáztam, és 1956 kora nyarán meg is nyertem.

2.

1956 február-márciusában már kész voltam valamit tenni azért, hogy Nagy Imre visszakerüljön a miniszterelnöki székbe, magyarul mondva a pártellenzék, mai szóval a reformkommunistákat támogattam. Nem azért, mintha hittem volna a „lenini útra” való visszatérésben, nem hittem, hogy a Párt meg tudja reformálni önmagát. Viszont az osztrák államszerződésről eszembe jutott, hogy végül is az orosz csapatok kimehetnének Magyarországról. Eszembe jutott, de 1956 októberéig nem mertem hangosan kimondani. A lengyel fejlemények viszont optimizmussal töltöttek el, hiszen ha ott jó irányba változhatnak a dolgok, miért ne lehetne nálunk megszabadulni Rákositól és a hozzá hasonló levitézlett sztálinistáktól? Arról, hogy ha Nagy Imre visszakerül a hatalomba, pontosan milyen reformokat tud majd végrehajtani, nemigen gondolkodtam.

De hogy valamilyen cselekvésre el voltam szánva, mutatja egy 1956-os, február végi bejegyzés a naptáramban, amit, csodálatos módon, hatvan éve megtartottam. Ebben egy találkozó van feljegyezve Lakatos Istvánnal. A Baumgarten-díjas költőt és későbbi fordítót régen ismertem, történetesen ő hívott meg nem egészen egy évvel korábban a Petőfi Kör alakuló ülésére.⁸ Most azért mentem fel a lakására Vázsonyi Vilmos barátom társaságában, hogy megkérdezzem: „ne szervezzünk rokonszenvtüntetést az egyetemen Nagy Imre mellett?” Pista kis gondolkodás után ezt mondta: „Most még ne, gyerekek. Lehet, hogy egyszer később szükség lesz rá, de most még ne.” Ebben maradtunk.

Ez a beszélgetés néhány nappal a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. Kongresszusa, Nyikita Hruscsov titkos beszéde után hangzott el. Lehet, hogy Vilmos, aki rendszeres Szabad Európa-hallgató volt, akkor már hallott róla, de ez nem valószínű. Hruscsov beszédében részletesen feltárta a Sztálin-diktatúra bűneinek nagy részét, főleg a „becsületes kommunisták” 1937–1939 közötti tömeges kivégzését dokumentálva. Állítólag több öreg párttag szívrohamot kapott a beszéd közben, Bierut pedig, aki a kongresszuson a lengyel pártot képviselte, két héttel később Moszkvában elhunyt. Hruscsov beszéde óriási sokk volt minden „hívő” kommunistának. Különösen nagy hatást gyakoroltak a leleplezések Lengyelországban, ahol pár héttel később, 1956 márciusában Edward Ochabot választották meg a párt főtitkárának. Ő döntött úgy, egyetértésben a lengyel pártvezetéssel, hogy a Hruscsov beszédének egy szerkesztett formáját több ezer példányban közléteszi a pártfunkcionáriusok számára.⁹ Később a CIA egy ötletes húzással a beszédet minden kelet-európai nyelvre lefordíttatta, és azt léggömbökön terjesztette, így az hivatalos engedély nélkül nagyon sok lengyel, magyar és csehszlovák állampolgárhoz eljutott.

A Hruscsov-beszéd Magyarországon aláásta Rákosi Mátyás pozícióját, hiszen még eléggé elevenen élt az emlékezetben a Rajk-perben, valamint más kommunista és szociáldemokrata politikusok bebörtönzésében játszott szerepe. Miután Litván György egy nyilvános taggyűlésen felszólította Rákosit, hogy mondjon le,¹⁰ és „Sztálin legjobb magyar tanítványa” nem volt abban a helyzetben, hogy Litvánt letartóztathassa, a felháborodás árvizét már nem lehetett megállítani. 1956 nyarára a Petőfi Kör számos ülést tartott, és fontos ellenzéki fórummá nőtte ki magát, ezzel párhuzamosan megjavult a szovjet-jugoszláv viszony, és csak idő kérdése volt, mikor fogják Hruscsovék Titót megkövetni a hidegháborús időszak idején elhangzott uszító propagandaszólamok miatt. Így került sor 1956. június 27-én a Néphadsereg Tiszti Házában az emlékezetes, Petőfi Kör-ös sajtóvitára. Ezen, hasonszórú fiatal írók társaságában, én is részt vettem, lelkesen tapsolva az erkélyről a legkritikusabb felszólalóknak. 1956-os noteszomban erről csak ez a két szó van feljegyezve: „for(adalmi) hangulat”. Hogyne, hiszen a hajnali órákban, amikor én már régen hazamentem, a többezres közönség kórusban követelte Nagy Imre visszavételét a Pártba. Ami egyenes kihívás volt Rákosinak és az őt támogató szovjet vezetésnek.

A lengyel események megint beleszóltak a magyar politikába: a sajtóvita másnapján Poznańban kitört a normarendezés ellen tiltakozó munkáslázadás. A külföldi rádióadásokból értesülhettünk, hogy többnapos utcai harcok folytak, és a lengyel hadsereg különleges osztagainak „rendcsinálása” számos halálos áldozattal járt.¹¹ Amit nem lehetett azonnal tudni, az Poznań lengyel pártvezetésre gyakorolt sokkhatása volt. Az ott kitörő elégedetlenség erősítette a reformokat követelő szárnyat, amelyik egyre inkább a már 1956 áprilisában rehabilitált „Wiesław”, Władysław Gomułka mögé sorakozott fel. Nálunk Rákosi megpróbálta kihasználni a Poznań keltette pánikot: az MDP párthatározatban fordult az írók és „Nagy Imre csoportja” ellen, majd elterjedt a hír, hogy Rákosi nagyarányú letartóztatásokat tervez. Ez a „négyszázas” lista volt az, ami kiverte a biztosítékot a szovjet vezetőségben, amelyik amúgy is kedvezni igyekezett a Rákosi leváltását követelő Titónak: 1956. július 17-én Budapestre érkezett Mikojan, aki utasította a magyar első titkárt, mondjon le tisztségéről.¹² Rákosi lemondott, a Szovjetunióba távozott, de utódjául az MDP Központi Vezetősége a régi moszkovita Gerő Ernőt választotta, vagyis nem élt a „lengyel” lehetőséggel, Nagy Imre gyors rehabilitálásával. Ez csak elodázta a problémák megoldását.

Én Rákosi menesztésének hírére érdekes módon megint „lengyel környezetben” hallottam, ugyanis pár nappal korábban a Kulturális Kapcsolatok Intézete felkért, tolmácsoljak a Magyarországra látogató *poznanyi* gyerekkórusnak. A lengyel gyerekek Budán laktak, egyik kísérőjük Ryszard Danecki volt, fiatal költő és újságíró, gondolom, párttag. Danecki óvatosan beszámolt arról, mi történt Poznańban, hangsúlyozva, bár a munkások elégedetlensége jogos volt, életszínvonalukon feltétlenül javítani kell, de az események „elszabadultak”, és tragikus következményekkel jártak. Én meg a magyar belpolitikáról próbáltam Daneckit tájékoztatni, aki persze engem is betájolhatott attól, hogy Rákosi bukását hallva nagyot ugrottam örömmemben. Gerő kinevezésének kevésbé örültem, de úgy gondoltam, ez csak ideiglenes lehet, az idő Nagy Imrének dolgozik.

Nem sokkal később az egyetem és a Magyar Írószövetség támogatásával sikerült eljutnom hat hétre Romániába, ahol főleg az 1938-ban elhunyt költő, Dsida Je-

nő hagyatékát kutattam – róla akartam szakdolgozatot írni. Szeptember közepén tértem vissza Budapestre, és alighanem ugyanebben a hónapban ismerkedtem meg Hanka Adamieckával, a *Sztandar Mlodych*, a hivatalos lengyel ifjúsági lap újságírójával.¹³ Hanka puha arcú, szőke fiatalasszony volt, akinek fehér bőrén, ha izgalomba jött, piros foltok ütözköztek ki. Párttag volt és szenvedélyesen reformpárti, mélyen elítélte a LEMP „reakciós”, más szóval sztálinista szárnyát, a Natolin-frakciót. „Képzeld, Jerzy” – mondta nekem alig visszafojtott haraggal – „ezek az emberek antiszemita jelszavakkal próbálják megakadályozni a reformokat, és ezek merészelik magukat kommunistának mondani!” Hankával való ismeretségem azért volt fontos számomra, mert kapcsolatot jelentett a *Szabad Ifjúságnak* megfelelő lengyel laphoz, s úgy gondoltam, ha valamiről tájékoztatni kell a lengyeleket, ezt rajta keresztül bármikor megtehetem.

Mert a változás szele már alaposan megcsapta a sokáig tűrő magyar társadalmat. Le lehetett ezt mérni a Magyar Írószövetség 1956. szeptember 17-i közgyűlésén, ahol csupa börtönviselt, illetve közismerten ellenzéki író választottak be az új vezetőségbe. És bár a Párt élén ekkor még a Gerő–Kádár-kettős állt, „jól értesült” ismerőseim már Nagy Imre visszatérését rebesgették. De Nagy Imre csak október 13-án került vissza az MDP-be, és még szó sem volt róla, hogy, mint Lengyelországban Gomulát, őt is kooptálják a Központi Vezetőségbe. Viszont az egyre teljesebb rehabilitáció jegyében a pártvezetés engedélyezte a „titoizmussal” és egyéb bűnökkel vádolt Rajk László újratemetését 1956. október 6-án, a hagyományos magyar gyásznapon. Ez alkalmat adott két, egymást követő tüntetésre: egy néma tömegtüntetésre a Kerepesi úti temetőben, és egy sokkal kisebb, de hangos diáktüntetésre a temetés után, amin én is részt vettem. Az utóbbi tüntetés a Batthyány-örökmécses megkoszorúzásával végződött, szimbolikusan összekapcsolva Rajk kivégzését az első magyar felelős kormány miniszterelnökének 1849-es kivégzésével.¹⁴

3.

Az október 6-i „illegális” tüntetést megúsztuk azzal, hogy az államvédelem „érdeklődött” afelől, ki szervezte, de (tudtommal) sem letartóztatás, sem kihallgatás nem történt, október 16-án pedig Szegeden megalakult a MEFESZ, a magyar egyetemisták pártfüggetlen szervezete. A szegediek követeléseivel nagyjából egyetérttünk, és csak arról folyt a vita az egyetemen, mit tegyünk, csatlakozzunk-e a szegediekhez, illetve szervezzünk-e valamit Budapesten. Időközben Lengyelországban megtörtént Władysław Gomulka teljes rehabilitációja és Edward Ochab előkészítette, hogy az LEMP október 19-én kezdődő Nyolcadik Plénumán Gomulát válasszák meg első titkárnak. Ettől a lehetőségtől pánikba esett a szovjet vezetőség, és október 19-én kora reggel Hruscsov vezetésével, magas rangú tábornokok kíséretében, szovjet kormányküldöttség érkezett Varsóba. Ugyanezen a napon mozgósították és elindították Varsó felé a Lengyelországban állomásozó szovjet csapatokat. Más szóval Hruscsovék felkészültek a fegyveres beavatkozásra, ezt csak Gomulka és a lengyel pártvezetés határozott fellépése, valamint a szovjetek katonai ellenállással való megfenyegetése akadályozta meg.¹⁵

A kulisszák mögött zajló drámáról természetesen mit sem tudunk. De amikor október 22-én délelőtt megtudtuk (részben a BBC korábbi adásából), hogy a szov-

jet csapatok beavatkozásra készen körülvették Varsót, néhányan elhatároztuk, hogy másnapra tüntetést szervezünk „a lengyelek” mellett. Ez nem állt ellentétben azzal a plénumon elhangzott, reformokat ígérő Gomulka-beszéddel, amit a *Szabad Nép* október 20-i, szombati száma közölt. Nem tudom, hányan tudták Budapesten, hogy a szovjet vezetés már visszakozott, s úgy döntött, hogy visszahívja a lengyel hadsereg szovjet tanácsadóit és Rokossowski marsallt, s belenyugszik a lengyel reformokba, amelyek nem járnak az egész kommunista táborra nézve külpolitikai következményekkel. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a szovjet csapatokat csak október 24-én hívták véglegesen vissza,¹⁶ tehát bizonyos értelemben a magyar forradalom megmentette a lengyel reformmozgalmat.

A *Szabad Nép*ben közölt Gomulka-beszéddel kapcsolatban van egy élményem, amit korábban már megírtam, de most újra élesen emlékezetbe idéztem. Október 21-én vasárnap a régi Nemzeti Színház előtt, a mai Blaha Lujza téren beleütköztem Pándi Pál bölcsészkar tanársegédbe. Pándi „fontolva haladó” kommunista volt, aki túl intelligens volt ahhoz, hogy a sztálinistákkal tartson, de túl óvatos ahhoz, hogy elkötelezze magát Nagy Imre oldalán.¹⁷ Most ezzel a kérdéssel fordult hozzám: „olvasta, hogy mi történik Lengyelországban?” Igenlő válaszomra tovább kérdezett: „nem gondolja, hogy itthon is feszült a helyzet?” Majd hozzátette, kicsit önmagának: „csak ne legyen polgárháború”. Nem értettem, miért tart Pándi polgárháborútól.

Október 22-én délelőtt az Egyetemi Könyvtárban olvastam Dsida-verseket, arra készülve, hogy bekapcsolódom az *Utunk* című kolozsvári lapban indult Dsida-vitába, majd amikor elhagytam a könyvtárat, egy barátomba ütköztem, aki közölte, hogy Vekerdy Tamásék engem keresnek, ott várnak a jogi kar épülete, vagyis a Károlyi-palota közelében. Percek alatt odaértem: Tamás és akkori partnere, későbbi felesége, Vásárhelyi Vera, meg még valaki, aki szerintem Karátson Gábor joghallgató volt, izgatottan kérdezték: „Hallottad a lengyel híreket?”¹⁸ Nemleges válaszomra elmondták, hogy a BBC szerint a szovjet csapatok körülvették Varsót, hogy megakadályozzák a lengyel reformokat, illetve Gomulka hatalomra kerülését. (Utóbbiról jószerint csak annyit tudtunk, hogy mint „jobboldali elhajló” évekgig letartóztatást szenvedett és nemrégén rehabilitálták, tehát szövetségeseünk.) „Tehetünk valamit a lengyelek érdekében?”

„Én azt hallottam” – hadarta Vera –, „hogy az Írószövetség szimpátiatüntetést szervez holnap délutánra”. Ezt a hírt Vera egy képzőművészeti főiskolás kollegájától hallotta, az meg állítólag egy fiatal írótól.¹⁹ Nem baj, akár igaz a hír, akár nem, mi, budapesti egyetemisták attól még szervezhetünk egy tüntetést. Kiosztottuk a szerepeket, amik jól beleillettek az október 22-ra tervezett eseményekbe. Abban maradtunk, hogy másnap fél háromra szervezünk egy szimpátiatüntetést az Írószövetség Bajza utcai épülete előtt, szemben a lengyel nagykövetség épületével. Vekerdy vállalta, hogy értesíti a jogászokat, Vera a képzőművészeket, én pedig elvállaltam a bölcsészkar és a közgazdasági egyetemet. Mivel tudtuk, hogy a Petőfi Kör másolataként több karon „kis Petőfi Körök” alakulnak aznap délután, ez megkönnyítette a szervezést. Abban maradtunk tehát, hogy szájtávíron keresztül szervezünk, és majd estefelé telefonon egyeztetünk.

Erre a találkozásra, ami a pesti oldalon végül is elindította a másnapi lavinát, Vekerdy Tamás először alig emlékezett – mint megírta, ő akkoriban bonyolult sze-

relmi kapcsolatával volt elfoglalva –, de később egyre inkább belátta, hogy mégiscsak nekem volt igazam.²⁰ Amikor én az egész történetet tíz évvel az események után magamnak először leírtam, még igen jól emlékeztem mindenre, arról nem is beszélve, vajon miért jöttek át (mint az a továbbiakból majd kiderül) aznap délután Tamás és Vera a Március Tizenötödike Kör bölcsészkarai gyűlésére, ahol megszavaztuk a másnapi tüntetést a lengyelek mellett.

Indultam vissza a Piarista-házba, a bölcsészkar akkori épületébe, de útközben találok pár diákszálós bölcsésszel. Közöltem velük terveinket, mire lelkesen elvállalták, hogy értesítik diákszálós műegyetemi társaikat, akik, mivel délután a Műegyetemen is gyűlés lesz, majd ott elmondhatják. Mivel még volt idő ebédig, felszaladtam az *Egyetemi Ifjúság* című bölcsészkarai lap szerkesztőségébe, és elkezdtem fogalmazni a másnapi tüntetés jelszavait. Az október 6-ai diáktüntetés egyik hiányossága ugyanis az volt, hogy az útközben rögtönzött „Nem állunk meg félúton, / sztálinizmus pusztuljon!” kivételével nem voltak igazán jelszavaink. Most próbáltam párat összekalapálni, még a legjobb a „Függetlenség, szabadság, / lengyel-magyar barátság!” volt, s bár utólag sajnáltam, hogy nem én találtam ki, a másnapra népszerű „*Lengyelország utat mutat, / kövessük a magyar utat!*” volt ebben a műfajban a legsikerültebb. Mivel álmodni sem mertünk az 1948-ban elvesztett demokratikus szabadságjogok visszaállításáról, egyedül a lengyel reformok és a jugoszláviai önkormányzati rendszer követése látszott realiztikusnak, vagyis az adott rendszer megreformálása, egyfajta „demokratikus szocializmus” ideálképének szellemében. Ehhez persze kellett még a Nagy Imrét támogató, ha úgy tetszik „belpolitikai” jelszavak, amiket másnapra írtunk fel transzparenseinkre, illetve skandáltunk végig a tüntetés alatt.

Miután kiszögeztem egy cédulát a bölcsészkarai menzán a másnapi tüntetésről és megebédeltem, átmentem a Közgazdasági Egyetemre (Vámház tér, akkori Dimitrov tér), ahol aznapra ígérték a Széchenyi Kör megalakulását. Két közgázossal közöltem „a budapesti egyetemisták határozatát” (ez jobban hangzott, mintha csak a bölcsészkarról beszéltem volna), és a fiúk biztosítottak róla, hogy délután tartandó gyűlésükön megemlítik a tüntetést.

De még elég lassan mentek a dolgok a bölcsészkaron. A Március Tizenötödike Kör alakuló gyűlését megelőzte egy negyedéves évfolyamgyűlés, ahol elmondtam, másnapra rokonszenvtüntetésre készülünk a szorongatott lengyelek mellett, jó lenne, ha ehhez az egész évfolyam csatlakozna. Ezt többen elég bizalmatlanul fogadták, valaki felvetette, miért nem jelentem be a tüntetést a négy órakor kezdődő egyetemi DISZ-gyűlésen, ahol megalakítjuk a vitaklubot.

A gyűlést az egyetemi színházteremben rendezték, és azzal kezdődött, hogy az önjelölt elnökség lemondott, és új elnökséget választottak, amibe bekerült Varga János történész, dékánhelyettes is, az október 6-i tüntetés főszervezője. De első felszólalónak Pozsár István jelentkezett, a bölcsészkar akkori DISZ-titkára. A MEFESZ megalakulásáról beszélt, és arról, mi lesz ezután a kommunista ifjúsági szövetség szerepe, majd váratlan fordulattal így szólt: „Elvtársak, olyan hírek terjedtek el, hogy holnap délután a Magyar Írószövetség szimpátiatüntetését rendez a lengyelek mellett. Én felhívtam az Írószövetséget, és Máté György titkár közölte, hogy ok semmiféle tüntetést nem szerveznek...”

Közel a pódiumhoz, az első vagy a második sorban ültem. Pozsár bejelentésére felugrottam, és háttal a színpadnak bekiáltottam a terembe: „Az Írószövetség lehet, hogy nem szervez, de az egyetemisták akkor is kimennek holnap az utcára!”

Reflexszerű közbekiáltásomat tapsvihár fogadta. A jelenlevők többsége ezzel jelképesen megszavazta a tüntetést. Pozsár azonnal taktikát változtatott: „Természetesen” – mondta –, „ha a tagság úgy határoz, akkor tüntessünk és a DISZ a tüntetés élére fog állni!”

Többen hangosan követelték, menjek fel a színpadra, és mondjam el, pontosan miről van szó. Felolvastam néhány jelszót, köztük volt olyan, ami a lengyel pártvezetés új emberét, Gomulját élte, de mivel a legtöbben azt sem tudták, mi fán terem Gomulka, ezért ezt a jelszót elvetették. Utánam Máté Imre (ugyancsak versíró) évfolyamtársam következett, aki hiányolta a magyar „nemzeti” jelszavakat, de ezekről közelebbi felvilágosítást nem akart adni, s így rövid vita után visszahúzódott. Közben arról is szó esett, foglaljunk-e állást a hazai belpolitikai kérdésekben, de ettől a jelenlevők többsége még húzódozott. Egy évfolyamtársam attól félt, „provokáció” történhet, és rendőri erővel oszlatják szét a tüntetést, ezért azt az ötletet, hogy lépünk kapcsolatba a nagyüzemek munkásaival, hogy ők is csatlakozzanak a tüntetéshez, szótöbbséggel elvetettük. Ha zárt sorokban, fegyelmezetten, rendezőgárdával vonulunk, a hatalom nem fogja tudni megakadályozni a tüntetést.

De a vita ezzel még nem ért véget. „Honnan veszed” – kérdezte valaki –, „hogyminden kar részt vesz a tüntetésen? Mi lesz, ha egyedül a bölcsészek vonulnak ki?” A felszólaló valamelyik karra hivatkozott, ahol „még nem tudnak a tüntetésről”. Ez a pesszimizistákat erősítette, akik az egészet légből kapott ügynek tartották. Ekkor – mintegy végsőzóra – megjelent a terem végében Vekerdy Tamás és Vásárhelyi Vera, utóbbi felállt egy székre és harsányan közölte, hogy most jön a Képzőművészeti Főiskoláról, ahol a tüntetést már megszavazták. Kitért a taps, a helyzet meg volt mentve: nem sokkal később a jelenlevők kézfeltartással szavaztak a másnapi szimpátia-tüntetésről. Éljenek a lengyelek! Nekem hét óra előtt pár perccel el kellett mennem a gyűlésről,²¹ s csak később hallottam, hogy távollétemben, Márton László újságíró szakos barátommal együtt, beválasztottak a „Március Tizenötödike Kör” vezetőségébe.

Közben zajlott a műegyetemi gyűlés, aminek izgalmas lefolyásáról számos beszámoló született, köztük az egyik leghitelesebb, Lipták Béla tollából. Itt csak azt szeretném kiemelni, hogyan kapcsolódott be a másnapi tüntetésbe a nálunk sokkal radikálisabb jelszavakat elfogadó és sokszorosító Műegyetem. A lengyel téma először a szegedi küldött (Kiss Tamás) felszólalásában szerepel, de ő csak azt kéri az egybegyűltektől, kövessék a lengyel és a szegedi példát, és alakítsák meg a független diákszervezetet, a MEFESZ-t.²² Ez hamarosan meg is történik, majd Kuczka Péter ír arról beszél, „Varsót tankok veszik körül”, és szükséges a lengyelekkel való szolidaritás.²³ Ennek ellenére úgy tetszik, a másnapra tervezett felvonulás „lengyelesítése” csak a rádió által elutasított műegyetemi pontok kibővítésével, Marián István alezredes beszéde után, legkorábban este tíz óra körül történik, de mivel nem szerepel az eredeti 14 pontban, Lipták szerint csak másnap, „az utcán” fogalmazódik meg.²⁴ Arra, hogy a lengyelek melletti tüntetést a bölcsészek kezdeményezték, több történész is rámutat, újabban például Borsodi Csaba az ELTE 1956-os szerepéről írt dolgozatában.²⁵

Október huszonharmadika gyönyörű őszi napnak indult. Sütött a nap, felhőtlenül tiszta volt az ég. Délelőtt az ELTE-n sikerült egyeztetnünk a műegyetemistákkal: a pestiek a Petőfi-szobornál gyülekeznek, onnan indulnak át Budára, a Műegyetem pedig a Duna mellett a budai oldalon vonul fel, és a két menet a Bem-szobornál találkozik. Bem József tábornok, Petőfi mentora, az 1848–49-es szabadságharc legendás hőse mintegy megtettesítette a hirtelen felforrósodó magyar-lengyel barátságot. A tüntetés időpontjában is megegyeztünk, délután háromkor indulunk. Amiben nem értettünk egyet, az a tüntetés jellege volt: Ők néma tüntetést akartak, azaz a teljesen hamis érveléssel, hogy „más nem méltó hozzánk”,²⁶ míg mi, okulva az október 6-ai tüntetés relatív „jelszótalanságából”, az előre megbeszélt transzparenszek és jelszavak mellett köteleztük el magunkat. Ezek között csak pár lengyelbarát jelszó maradt, a legtöbb Nagy Imre kormányra kerülését követelte, illetve a további demokratizálásra összpontosított.

Időközben a tüntetést a belügyminiszter először betiltotta, majd látva a mozgósított diákság tömegeit, úgy döntött, hogy mégis engedélyezi. Nemcsak a Petőfi Kör, az összes DISZ-szervezet közölte, hogy részt vesz a tüntetésen, és a bölcsészkar szinte teljes tantestülete ott szorongott az ELTE oszlopainak első soraiban. A Piarista-ház mögötti teret teljesen betöltötték az egyetemisták ezrei, és három óra előtt pár perccel alig tudtam visszaevickélni a Petőfi-szoborhoz azzal, hogy hamarosan indulunk. Ingujjban voltam, felhúztam karomra a rendezőgárda szalagját és a menet élére rohantam. Indulhatunk!

Miután megadtam a jelet az indulásra, magam is beálltam az ELTE-transzparens mögé az egyik sorba. Aki akkor átélte, sohasem felejtheti el a menet megindulását követő néhány percet, amikor a Piarista-ház elől tömött sorokban kikanyarodtunk a Kossuth Lajos utcára. Az utca két oldalán élő sorfalat alkotó pesti nép ujjongva, éljenezve, könnyezve fogadta egyetemistáit. Tele voltunk mi is lelkesedéssel, büszkeséggel.

Magát a tüntetés menetét részletesen leírtam *Az én forradalmam* vonatkozó lapjain, itt most csak a „lengyel fonalat” követném, amit újra fel lehetett venni a Bem-szobornál. A térre bezúfolódott rettenetes tömeg olyan hangzavart okozott, hogy még Bessenyei Ferenc színész bikaerős hangját is alig lehetett hallani, ahogy a *Szózatot* szavalta. Én vagy száz méterre állhattam a szobortól, láttam Déry Tibor jellegzetes, kicsit görnyedt alakját és mellette egy kis, szemüveges emberkét, aki ben felismertem Adam Ważykot. A Magyar Írószövetség zseniális időzítéssel éppen arra a napra hívta meg a lengyel költőt magyarországi látogatásra, és mint később hallottam, Veres Péter, az Írószövetség elnöke a repülőtérről egyenesen a Bem-szoborhoz hozta vendégét. „Halljuk Ważykot!”²⁶ – üvöltöttem, de mikrofon hiányában ez csak falra hányt borsó lehetett. Ekkor történt az, hogy egy ballonkabátos fiatalember ezt kiáltotta bele a mikrofonba: „Polgártársak!” (figyeljük: *nem* elvtársak!) „Itt nincs hangszóró! Gyerünk át a Parlamenthez, ahol Déry Tibor fog beszélni hozzátok!”

Igen, Déry Tibor, az író, nem Nagy Imre. Bár többen azt állítják, a tömegnek ekkor már Nagy Imrét is ígérték, lehet, hogy ez később megtörtént, de én nem

hallottam. Igaz, hogy viszonylag hamar kikecmeregtem a térről, mert felkapaszkodtam egy nyitott platójú teherautóra, amivel (az egy kicsit ijedt Tánczos Gábor, a Petőfi Kör főtítkárának társaságában) átrogtunk az Árpád hídon, és hamarabb értünk a Parlamenthez, mint a Bem téri gyalogos menet. Ekkor már teherautók száguldoztak az utcákon, és zúgott a sok követelésből desztillált „Ruszkik haza!”.

A Parlament előtti tér még nem volt teljesen tele, de már elkezdett sötétedni. Hallottam, hogy valaki azt ajánlja, menjünk a Sztálin-szoborhoz diktátordöntés végett, mások a Rádióhoz indultak volna, követeléseink beolvasására. A téren összegyűlt tömeg néha rázendített egy-egy jelszóra: „Most vagy soha”, illetve „Halljuk Nagy Imrét!”, de itt sem volt hangszóró, talán emiatt Déry is lemondott arról, hogy beszéljen a néphez.²⁷ Én nem vártam meg a teljes besötétedést, illetve a hangszórót, amit egy órával későbbre ígértek, teljesen kimerülten hazatámolyogtam és lefeküdtem aludni. Talán egy órát alhattam (anyám még nem volt otthon), amikor felhívtam a *Sztandar Mlodych* szerkesztőségét. Be akartam számolni erről a gyönyörű, lengyelbarát tüntetésről Hanka Adamiéckának, de őt nem találtam, ezért egy Sulczycski (?) nevű újságíróval beszéltem, aki buzgón jegyzetelt, majd azt mondta, később még visszahív. Mire tíz óra körül visszahívott, kintről már fegyverropogás hallatszott és valaki telefonált azzal, hogy a Rádiónál könnygázbombákat dobáltak és most tűzharc folyik. Ezért a lengyel újságírónak csak ennyit mondtam: „Rettenetes, ami a Rádiónál történik – második Poznań”. A vonal végén percnyi hallgatás után a lengyel sok szerencsét kívánt, és letette a kagylót. Én még nem tudtam, hogy Budapest neve sokkal jelentősebb lesz az újabbkori történelemben, mint a Poznań név, s hogy a forradalom, ami ma elkezdődött, sokkal több halálos áldozatot követel majd, mint a lengyel munkáslázadás. Viszont ezt a telefonhívásomat egy héttel később nyomtatásban megörökítette a *Sztandar Mlodych*. Október 29-én este ugyanis, már mint az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság tagja és az *Egyetemi Ifjúság* szerkesztőségének megbízottja, újra felhívtam Varsót. Nehezen, de kaptam vonalat, és beszámoltam az újabb budapesti eseményekről.²⁸ Erről a lap másnapi, október 30-i számában megjelent egy cikk, amiben mint „fiatal magyar költő s egyúttal a DISZ aktivistája” vagyok bemutatva, ez után a lap hivatkozik múlt keddi telefonomra, melyben tudósítok „az ifjúság tüntetéséről Bem szobránál”, és az „ifjúság jogos követeléseiről”, majd a cikk második részében azt állítja, újabb telefonomra hivatkozva, hogy „a budapesti egyetemista felkelők harcát irányító Egyetemi Forradalmi Bizottság tagja vagyok” (ezt nem állítottam, csak a lengyelek feltételezték), és hogy úgy gondoljuk, „a nyugalom helyreállításának fő feltétele az, hogy a kormány végigvigye az eddig bejelentett lépéseket a politikai rendőrség feloszlításáról és a szovjet csapatok kivonásáról”.²⁹ Ezt olvasván, alig hiszek a szememnek – ez megjelenhetett akkor egy többszázszáz példányszámú lengyel napilapban! Öt nappal később, a második szovjet beavatkozás után persze így már nem jelenhetett volna meg.

Emlékezéseimet azzal zárnám, lehet, hogy a „lengyel fonal” nélkül is eljutottunk volna idáig, de ami akkor, októberben Lengyelországban történt, biztatást adott nekünk, és erőt, hogy a régi fegyverbarátság szellemében „a mi szabadságunkért és a tietekért” (za nasza wolność i wasza) lépjünk fel, indítsunk beláthatatlan következményekkel járó mozgalmat a magyar függetlenségért.

JEGYZETEK

1. Ennek a magyar megfelelője a „mint Marci Hevesen” lenne, de én a lengyel változatot sokkal elegánsabbnak találom. Mickiewicz ugyan száműzetése egy idejét töltötte Odesszában, de ott a legjobb társaságban forgott, és bőven maradt ideje szonettek írására.

2. Irodalmi Újság, 1954/5.

3. Ha más dolgunk volt, egyszerűen más napra halasztottuk az aznapi órát. Ez a rendszer mintegy előkészített későbbi angliai tanulásomra, az Oxfordban és Cambridge-ben szokásos „egyszemélyes” konzultációkra (Oxfordban *tutorial*, illetve Cambridge-ben *supervision*).

4. *Władysław Broniewski válogatott versei*, szerk. Pákozdy Ferenc, Szépirodalmi, Budapest, 1954.

5. *Nova Kultura*, 1955. augusztus 21.

6. A verset (valószínűleg német fordítás alapján) Horváth Béla is lefordította és közölte a *Látóbatár* című müncheni folyóirat egyik 1955. vagy 1956. évi számában.

7. *Ważyk, i. m.*

8. Lásd cikkemet erről: *168 óra*, 2016. július 21., 64–65.

9. A beszéd példányszámát illetően különféle számok keringenek. Az *1956 Kézikönyve. Kronológia*, Budapest, 1996, 53. szerint azt 20 ezer, más források szerint csak 3000 példányban sokszorosították. A beszéd szövege Nyugatra is egy lengyel pártfunkcionárius jóvoltából jutott el.

10. *1956 kézikönyve. Kronológia, i. m.*

11. Az újabb szakirodalom hetven halálos polgári áldozatról beszél, illetve hetvennyolc személyről, ha a zavargásokban elesett állmvédelmi személyeket és a rendőrök számát is hozzáadjuk: Andrzej Paczkowski, *Fél évszázad Lengyelország történetéből*, 1956-os Intézet, Budapest, 1997, 202. illetve: Johanna C. Granville, *The First Domino*, Texas A&M University Press, College Station, 2004, 50.

12. *Uo.*, 58. Továbbá: Méray Tibor, *Nagy Imre élete és halála*, Ujváry „Griff”, München, 1983, 136.

13. Hanka Adamieckával való ismeretségemről és Hanka tragikus sorsáról részletesen beszámoltam a *Hütel* című folyóiratban (1996/11), majd *Az én forradalmam, Emlékezések és írások az 1956-os forradalomról* (Pont, Budapest, 2006, 69–74.) oldalain.

14. *1956 kézikönyve. Kronológia*, 63. Beszámolóm a tüntetésről: *Az én forradalmam*, 6–8. Rövid angol nyelvű összefoglalása az újabb irodalomban: Bryan Cartledge, *The Will to Survive*, Timewell Press, London, 2006, 466.

15. Granville, *The First Domino*, 53.

16. *1956 kézikönyve. Kronológia*, 69. A szovjet csapatok visszavonásában fontos szerep jutott a beavatkozás kínai ellenzésének, erről lásd Tischler János írását a Lee Congdon, Király K. Béla és Nagy Károly szerkesztette kötetben: *1956: the Hungarian Revolution and War for Independence*, Social Science Monographs, Boulder, Colorado – Atlantic Research and Publications, Inc. Highland Lake, New Jersey, 2006, 105.

17. A szovjet követség Pándit is revizionistának minősítette a *Szabad Népb*ben megjelent, szovjet utazásáról írt „objektivistá” beszámolója miatt, lásd: *A „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról*, Századvég kiadó – 56-os intézet, Budapest, 1993, 37.

18. Ezt a történetet többször megírtam, legrészletesebben jegyzetelve *Az én forradalmam* című könyvemben. Egyes bekezdéseket szó szerint vettem át ebből.

19. Később Vásárhelyi Verától azt hallottam, főiskolás informátorát Szabó Ákosnak hívták, 1956-ban emigrált. Próbáltam megkeresni, ő kitől hallotta az írószövetségi tüntetés (rém)hírét, de nem jártam sikerrel.

20. Előszór: Vekerdy Tamás, „1956 (68, 89)...”, 2000, 1988/12. Újabbban: *Naplók könyve*, Kossuth, Budapest, 2016, 319.

21. Folyóirat-alakítási terveink miatt. Lásd: *Az én forradalmam*, 14.

22. *1956. Egyetemisták a forradalomban*, Littera Nova, Budapest, 2006, 25.

23. *Uo.*, 28.

24. *Uo.*, 32.

25. *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban*, Nagy Imre és kora V., szerk. Némethné Di-kán Nóra – Szabó Róbert – Vida István, Nagy Imre Alapítvány – Gondolat, Budapest, 2009, 44.

26. Mint már több ízben megírtam, Adam Ważyk volt a lengyel vendég a Bem-szobornál, nem az akkor még alig ismert fiatal költő, Zbigniew Herbert. A hibát az *1956-os kézikönyv* kezdte terjeszteni,

majd szinte minden magyar szerző átvette, így *A budapesti egyetemisták és főiskolások...*-ban Borsodi Csaba is, *i. m.*, 49. Wazyk egyébként szép versben ír budapesti élményeiről, amiben Déryt is említi: „Qui tacet clamant”, magyar fordításomat lásd az emigráns *Irodalmi Újság* első számában (1957/1), majd több *Gloria victis 1956* antológiában.

27. Nagy Imrét teljesen meglepte október 23. Aznap jött vissza vidékről, ahol szüreten vett részt, és nem értette, mi történik Budapesten, a Parlamenthez is csak Losonczy Géza és mások ösztönzésére ment el, és mondott rosszul megfogalmazott, rosszul fogadott beszédet. Lásd: Méray Tibor, *i. m.*, 152, 162–165.

28. A telefonhívás körülményeit lásd: *Az én forradalmam*, 37.

29. Tischler János, *Budapestről jelentjük... Az 1956-os forradalom az egykori nemzetközi sajtóban*, Budapest, 2006, 185.

NAGY ANDRÁS

Az ENSZ csendje

A VILÁGSZERVEZET FELEMÁS SZEREPE AZ 1956-OS FORRADALOM NYOMÁN – ÚJABB KUTATÁSOK FÉNYÉBEN

1. Előljáróban

Bocsássuk előre: a magyar forradalom leverése nyilvánvalóan a szovjet hadsereg műve volt, ahogy az azt követő megtorlásban is a Moszkva által Budapestre kényszerített politikusok játszottak vezető szerepet. Fontos tudni: az események gyorsasága és a hidegháború szigorú forgatókönyve a kritikus napokban semmiféle közös nemzetközi akcióra esélyt sem adott, efféle a szabadnak ismert világ meghatározó politikusai sem kezdeményeztek, még a létező mozgásterüket sem kívánták kitölteni.¹ ENSZ-haderő nyilvánvalóan éppúgy nem jöhetett volna Magyarországra, mint ahogy az ENSZ-határozatok nem tudták megállítani Konyev marsall hadigépezetét. Annál is kevésbé, mert a kritikus napokban még határozati javaslatok sem próbálták befolyásolni az eseményeket, ennek okait a történeti kutatás feltárta: bizalmatlanság Nagy Imrében, a távoli események átláthatatlansága, majd pedig a szuezi válságban megbomlott nyugati egység elejét vette mindenféle markáns és közös lépésnek.² Mindez egyébként Budapesten is érzékelhető volt, amíg ugyanis esély nyílt a szovjetekkel való megegyezésre – néhány napig –, a magyar kormány nem kívánta ezt a „belügyet” a nemzetközi közösség elé vinni. Amikor vitte pedig, azért tette, mert ezt az utolsó lapot próbálta még kijátszani a vesztesre álló mérkőzésben.³

A magyar forradalom ugyanakkor „nemzetközi ügy” volt a kezdetektől, mert egy nemzet „belügye” azonnal két nemzet ügyévé vált (már ha szovjet nemzetről beszélhetünk, amiről nyilván nem). Ez abból is kitetszik, hogy maguk a szovjetek is nemzetközi támogatást kerestek és találtak brutális beavatkozásukhoz, az éppen Moszkvában tárgyaló kínai pártdelegáció megnyerése éppúgy erre utal, mint a csatlósokkal való egyeztetések, amelyeket Hruscsov pár nap alatt sietve elvégzett, a jugoszlávok dicstelen szerepének meghatározásáért pedig egyenesen Brioni szigetére repült.⁴ Ugyanakkor a világ másik – vagy inkább „harmadik” – felén a nemzetek közösségének mind meghatározóbbá váló része⁵ épp az azokról próbálta